

Iwona Kukulak-Dolata

Uniwersytet Łódzki

DETERMINANTY MIGRACJI ZAGRANICZNYCH MIESZKAŃCÓW REGIONU PODLASKIEGO

1. Wstęp

W praktyce przy obserwacji zjawiska migracji możemy dostrzec problemy metodologiczne skupiające się wokół jej definicji. Kłopot polega na tym, że migracja może dotyczyć zarówno osób wyjeżdżających za granicę na stałe, jak i osób wyjeżdżających na krótki okres. Do analizy wykorzystujemy definicję przyjętą przez Ośrodek Badań nad Migracjami w celu obserwacji prowadzonych w latach 1994-1999 „metodą etnosondażu”, w których migracja była definiowana jako wyjazd za granicę w celach innych niż turystyczno-wypoczynkowy bez względu na długość pobytu za granicą. Definicja ta obejmuje tym samym migracje osiedleńcze, krótkookresowe, cyrkulacyjne oraz mobilność o charakterze nielegalnym (podejmowanie pracy w szarej strefie)¹.

Rzetelna analiza zjawisk migracji zagranicznych wymaga korzystania z różnych źródeł danych, jednak ich dywersyfikacja nie zawsze pozwala na bezpośrednie porównania ze względu na różne przekroje informacji. W prezentowanym opracowaniu wykorzystane będą wyniki badania przeprowadzonego w grudniu 2008 r. w ramach projektu „Badanie potrzeb podlaskiego rynku pracy”². Jego celem jest

¹ *Metodologia badania migracji z Polski*, Ośrodek Badań nad Migracjami Wydział Nauk Ekonomicznych Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2007, s. 19.

² Projekt ten jest realizowany w ramach programu operacyjnego „Kapitał ludzki” (priorytet VI. Rynek pracy otwarty dla wszystkich, działanie 6.1. Poprawa dostępu do zatrudnienia oraz wspieranie aktywności zawodowej w regionie) w latach 2008-2010 przez Wyższą Szkołę Ekonomiczną w Białymstoku i Instytut Pracy i Spraw Socjalnych w Warszawie. Badanie to miało na celu określenie skali, struktury, motywów i skutków migracji zagranicznych w województwie podlaskim. Dobór próby miał charakter losowy i opierał się na metodzie *random rout* (ustalanej ścieżki). Polega ona na wylosowaniu tzw. punktów startowych (konkretny, pojedynczy adres gospodarstwa domowego), od których ankieteryzy rozpoczynają przeprowadzanie wywiadów kwestionariuszowych w co *n*-tym gospodarstwie domowym oddalonym od punktu startowego. Przy doborze adresów punktów startowych wykorzystano schemat losowania dwustopniowego. Dla celów projektu wylosowano 500 punktów startowych. Za kryterium wyboru struktury przestrzennej punktów startowych przyjęto liczbę ludności z danego powiatu, która wyemigrowała na pobyt stały w 2006 r.

pokazanie skali struktury, a przede wszystkim motywów zagranicznych migracji w województwie podlaskim.

Migracje z Podlasia mają długą tradycję. Rozpoczęły się one w drugiej połowie XIX wieku, po 1863 r., kiedy w zaborze rosyjskim zniesiono pańszczyznę, a występujące na wsi przeludnienie i słaby rozwój tych terenów sprzyjały wyjazdom w poszukiwaniu pracy, a nawet je wymuszały. Według danych ze Spisu Powszechnego z 2002 r. zjawisko emigracji jest zróżnicowane przestrzennie w skali kraju. Biorąc pod uwagę liczbę emigrantów przypadających na 1000 mieszkańców, zauważa się, że analizowane województwo zajmuje drugie miejsce w kraju po województwie opolskim³. Wyjazdy do pracy za granicę nasiliły się jeszcze bardziej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Istotne jest zatem poznanie czynników determinujących skalę migracji zagranicznych w tym regionie.

2. Skala i struktura migracji zagranicznych Podlasiaków

Z przeprowadzonego w grudniu 2008 r. badania opierającego się na kwestionariuszu wywiadu wynika, że 19% gospodarstw domowych funkcjonujących w województwie podlaskim jest objętych zjawiskiem zagranicznych migracji. Struktura migrujących członków gospodarstw domowych jest zróżnicowana.

Za granicę do pracy częściej wyjeżdżają w województwie podlaskim mężczyźni (55,1%) niż kobiety (44,1%). Na Podlasiu większa skłonność mężczyzn do wyjazdów może wynikać z dominującego w tym regionie patriarchalnego modelu rodziny, w którym to mężczyźni częściej odgrywają rolę kluczową w procesie ekonomicznego funkcjonowania gospodarstwa domowego. To oni są odpowiedzialni za jego wyposażenie w dostateczną ilość środków finansowych. Dodatkowo może to być tłumaczone faktem, że warunki na polskim rynku pracy sprzyjają nie tylko większej zatrudnialności mężczyzn, ale również mają oni większe szanse zdobycia lepszej pracy (w sensie dochodowym).

Na Podlasiu, podobnie jak w innych regionach naszego kraju, najbardziej mobilne są osoby młode w wieku 25-34 lata, ich udział w populacji emigrantów wynosi 37,3%. Kolejnymi grupami są osoby w wieku 45-59 lat (22,0%) i w wieku 35-44 lata (21,6%). Stosunkowo mniejsze udziały stanowią osoby po 60 roku życia (5,1%) i osoby bardzo młode niemające 24 lat (9,7%). Możemy jednak przyjąć, że zjawisko migracji jest symptomatyczne dla osób młodych, 47% to bowiem osoby do 34 roku życia. Są to osoby, które dążą do szeroko pojętej niezależności, stąd ich skłonność do ryzyka. Ponadto reprezentanci tej grupy wiekowej są obecnie lepiej przygotowani do emigracji niż osoby starsze ze względu na ich wyższy poziom wykształcenia, a przede wszystkim lepszą znajomość języków obcych. Warto dodać, że są to na ogół pracownicy w pełni sił fizycznych i intelektualnych, o większym potencjale zdrowia, co dla krajów przyjmujących nie jest obojętne.

³ *Migracje długookresowe ludności w latach 1989-2002 na podstawie ankiety migracyjnej 2002*, GUS, Warszawa 2004.

Osoby wyjeżdżające do pracy za granicę dysponują określonym potencjałem kwalifikacyjnym. Większość z nich legitymuje się wykształceniem zasadniczym zawodowym (30,1%) i średnim zawodowym (28,4%). Stosunkowo wysoki odsetek stanowią również osoby z wykształceniem wyższym (17,8%). Osoby bez przygotowania zawodowego stanowią odpowiednio: z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej – 7,2%, z wykształceniem średnim ogólnokształcącym – 16,5%. Konkludując, możemy stwierdzić, iż istotnym czynnikiem wpływającym na podejmowanie pracy za granicą jest poziom wykształcenia. Osoby lepiej wykształcone częściej wyjeżdżają, a ich wiedza i umiejętności są angażowane w różnych segmentach rynku pracy kraju przyjmującego. Natomiast niski poziom wykształcenia stanowi barierę ograniczającą możliwości podejmowania pracy za granicą. Warto podkreślić, iż ludność województwa podlaskiego na ogół charakteryzuje niski poziom wykształcenia w porównaniu z innymi regionami kraju. Odpływ z tego regionu tak cennego dla niego kapitału ludzkiego zdolnego do podjęcia pracy i podnoszenia produktywności regionu może zatem osłabiać jego potencjał rozwojowy, który w przyszłości będzie bardzo trudno odbudować.

Większość respondentów (64%) zdecydowała się na wyjazd za granicę po 1 maja 2004 r., natomiast 34,3% wyjechało do pracy przed wejściem Polski do Unii Europejskiej. Możemy zatem przyjąć, iż proces integracji europejskiej sprzyjał wyjazdom Podlasian do pracy do innych krajów. Teza ta znajduje potwierdzenie w strukturze kierunków migracji. Otóż: najczęściej Podlasianie podejmują pracę w Wielkiej Brytanii i Irlandii (28,5%), a więc w krajach, które najszybciej otworzyły swoje rynki pracy dla Polaków. Natomiast 20% respondentów podejmowało pracę w USA, wybór tego kraju wynika z pewnych uwarunkowań historycznych. Należy przypomnieć, iż migracja Podlasian była już dawno obserwowana i krajem wybieranym przez mieszkańców tego regionu były najczęściej Stany Zjednoczone.

Jednym z istotniejszych czynników warunkujących decyzję o wyjeździe za granicę są kontakty ze środowiskiem polskich emigrantów. Posiadanie wśród członków gospodarstwa domowego osób, które są już zatrudnione poza krajem, w istotny sposób ułatwia podjęcie decyzji o wyjeździe. Z przeprowadzonych badań wynika, że Podlasianie najczęściej otrzymywali wsparcie w zakresie poszukiwania zatrudnienia od rodziny, znajomych (72,9%). Natomiast zinstytucjonalizowane pośrednictwo pracy odgrywało o wiele mniejszą rolę w tym procesie. Za pośrednictwem agencji zatrudnienia pracę za granicą znalazło 8,5% respondentów, a za pośrednictwem urzędów pracy – 5,5%. Jeszcze mniejsze znaczenie w procesie rekrutacji miały media. Ogłoszenia w prasie, radiu, TV okazały się pomocne dla 2,1% badanych, a Internet pomógł 2,5% ankietowanych.

Zdecydowana większość respondentów pracuje za granicą w zawodzie robotnika przemysłowego (33,1%). Kolejną grupą zawodową są pracownicy przy pracach prostych (21,2%) i pracownicy usług osobistych i sprzedawcy (18,6%).

Dane zawarte na rys. 1 dowodzą, że emigranci wykonują pracę w zawodach, które nie wymagają zaangażowania od nich umiejętności i wiedzy, jaką zdobyli w

ramach edukacji szkolnej. Dłuższe wykonywanie takiej pracy może doprowadzić do dewaluacji zdobytej wcześniej wiedzy. Potwierdzenie tej tezy znajduje odzwierciedlenie w danych wskazujących na relacje między kwalifikacjami emigrantów a wykonywana pracą. Z informacji tych wynika, że 46,6% respondentów wykonuje pracę poniżej kwalifikacji, wiedzy, umiejętności, jakie nabyli w swoim życiu zawodowym. Natomiast 43,2% emigrantów jest zatrudnionych zgodnie ze swoim przygotowaniem zawodowym.

Rys. 1. Zawody, w jakich pracują Podlasianie na emigracji zarobkowej

Źródło: opracowanie własne na podstawie rozkładów brzegowych z wywiadów kwestionariuszowych.

Najwięcej emigrantów podejmowało pracę w budownictwie (31,8%), jako pomoc domowa (13,1%), w handlu hurtowym i detalicznym (7,2%), a także w przetwórstwie przemysłowym (5,9%). Obsługiwane przez Podlasian działy gospodarki narodowej należą do tych, które najczęściej są zarezerwowane dla cudzoziemców. Praca w nich opiera się na wykorzystaniu sił fizycznych, cechuje ją też mały prestiż.

3. Motywy podejmowania pracy za granicą

Przyczyn wyjazdu do pracy za granicę jest wiele, co ilustruje wykres na rys. 2. Najczęściej jednak miały one charakter ekonomiczny i były spowodowane brakiem pracy na lokalnych rynkach pracy (56,4%) i niskimi zarobkami w kraju (33,1%). Praca jest przez mieszkańców Podlasia traktowana jako najcenniejsze dobro. Zatem czynnikiem „wypychającym” Podlasian z kraju jest brak możliwości wykonywania pracy. Teza ta wydaje się słuszna ze względu na uwarunkowania gospodarcze analizowanego regionu. Na terenie tym nie ma silnych ośrodków przemysłowych, są to rejon typowo rolnicze o zaniedbanej infrastrukturze drogowej, która nie sprzyja migracji wewnętrznej, w tym codziennym dojazdowi do pracy⁴. Istniejące zaś walory krajobrazowe analizowanego województwa, warunki naturalne, tj. zalesienie, jeziora, rzeki, przy braku odpowiedniej infrastruktury, nie są wystarczającymi elementami, żeby przyciągnąć inwestorów, którzy tworzyliby miejsca pracy dla Podlasian czy to w sektorze turystycznym, czy w przemyśle spożywczym, który mógłby bazować na produktach rolników. Dodatkowo wyjście z zapaści gospodarczej utrudnia niski poziom wykształcenia mieszkańców Podlasia i niedostateczna baza edukacyjna w wielu powiatach. Ponadto jest tu niska dochodowość gospodarstw rolnych, a ukryte bezrobocie powoduje, że rynek zbytu na towary i usługi jest mało chłonny⁵.

Uwarunkowania gospodarcze regionu wpływają na poziom dochodów jego mieszkańców. Ważna jest zatem rentowność przedsiębiorstw i płace, jakie oferowane są zatrudnionym pracownikom⁶. Te ostatnie nie satysfakcjonują mieszkańców województwa podlaskiego, co skutkuje decyzjami o wyjeździe do pracy za granicę.

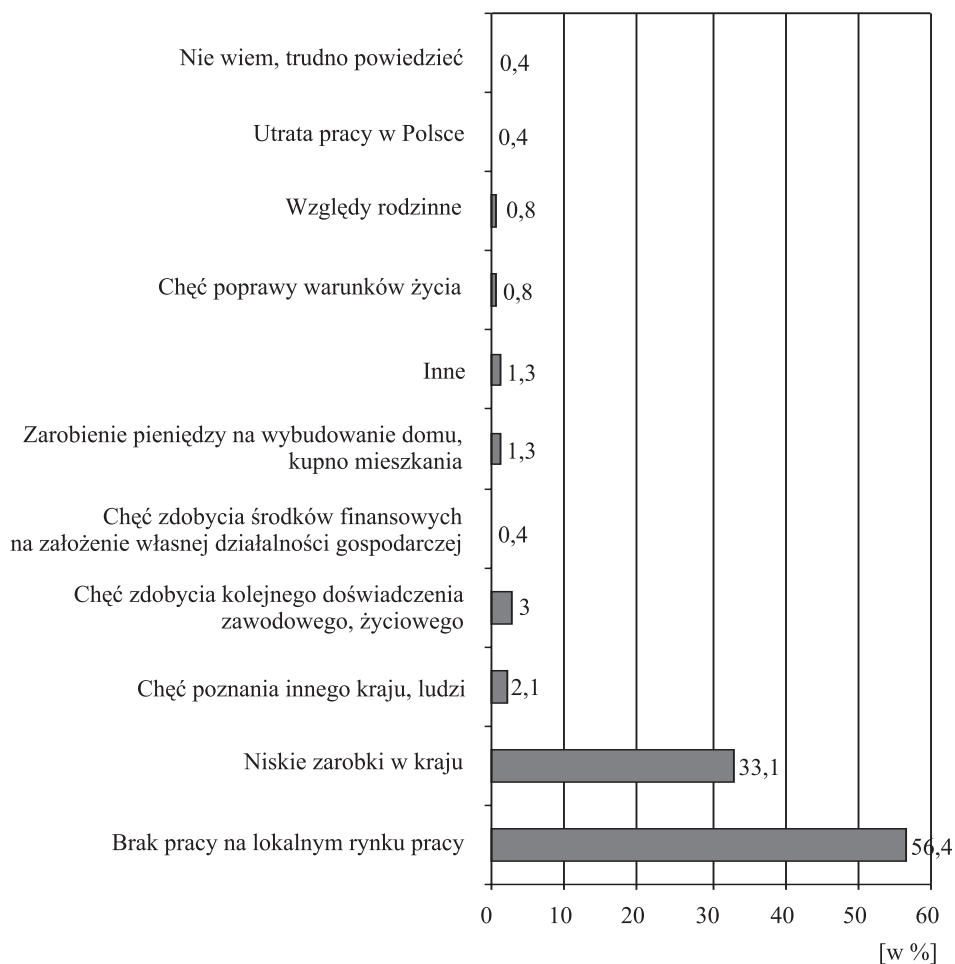
Otrzymywane przez emigrantów wynagrodzenie z tytułu wykonywanej pracy jest na ogół wyższe od otrzymywanego wcześniej w kraju na lokalnym rynku pracy (dla 86,4% badanych). Dysproporcje między wynagrodzeniem krajowym a tym otrzymywanym za granicą są zróżnicowane. Warto podkreślić, iż 38,4% respondentów otrzymuje za granicą wynagrodzenie o ponad 100% wyższe od tego, jakie im proponowano w kraju, a dla 34,7% jest ono wyższe od 50 do 100%.

⁴ Por. A.F. Bocian (red.), *Podlasie – dwie dekady transformacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2008.

⁵ Tamże.

⁶ Por. A.F. Bocian (red.), *Podlasie – strategia zmian*, Białystok 2007; A.F. Bocian (red.), *Podlasie – determinanty wzrostu*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2002.

O wiele mniejszy wpływ na decyzje o migracjach mają tzw. motywy poznawcze. Tylko 3,0% respondentów jako przyczynę wyjazdu za granicę wskazało chęć zdobycia kolejnego doświadczenia zawodowego, a jeszcze mniej (2,1%) jako powód wymienia możliwość poznania ludzi, kultury innego kraju (rys. 2).

Rys. 2. Przyczyny podjęcia decyzji o wyjeździe do pracy za granicę

Źródło: opracowanie własne na podstawie rozkładów brzegowych z wywiadów kwestionariuszowych.

Czy są jakieś czynniki, które wpłynęłyby na zmianę decyzji respondentów na temat wyjazdu do pracy za granicę? Jest ich wiele, a natężenie ich wskazań jest dość zróżnicowane.

Na pierwszym miejscu plasują się te o charakterze ekonomicznym, decydujące o emigracji zarobkowej. Ponad 78% ankietowanych pozostałoby w kraju, gdyby

otrzymywało w Polsce wyższe wynagrodzenie z tytułu wykonywanej pracy. Wyższe wynagrodzenie dla 55% z nich oznacza otrzymywanie płacy na poziomie od 3000 do 4999 zł. Natomiast kolejne 22,7% badanych byłoby usatysfakcjonowanych wynagrodzeniem powyżej 5000 zł, a 22,7% respondentów nie wyjeżdżałoby, gdyby otrzymało płacę w wysokości 1500 do 2999 zł.

Dla 41% respondentów ważne są również możliwości otrzymania pracy; jej brak lub zwiększone ryzyko jej utraty były, jak już wspomniano, przyczyną ich wyjazdów. Z wymienionymi motywami wiąże się kolejna determinanta, to jest stabilizacja ekonomiczna kraju (22% wskazań). O wiele mniejszą liczbę wskazań obserwowano w przypadku takich czynników, jak: niższa cena mieszkań (12,3%), stabilizacja polityczna (5,1%), możliwość osiągnięcia wyższych dochodów z tytułu prowadzenia gospodarstwa rolnego.

4. Podsumowanie

Motyw ekonomiczny to najczęstszy powód migracji mieszkańców województwa podlaskiego. Nie są jednak najważniejsze relacje stawek płac między tymi, jakie są oferowane na regionalnym czy krajowym rynku pracy, a tymi, które można byłoby otrzymać w docelowym kraju emigracji. Należy je traktować jako warunek konieczny, ale nie wystarczający do migracji. Główną determinantą natężenia i skali mobilności zarobkowej Podlasiaków (jak i Polaków) jest sytuacja na krajowym regionalnym rynku pracy⁷. Tezę tę potwierdzają założenia modelu *push and pull*, mówiące, iż na decyzję o wyjeździe za granicę wpływ mają czynniki „ciągnące” do kraju docelowego (m.in. perspektywy wyższych zarobków) oraz „wypychające” z kraju pochodzenia (m.in. bezrobocie, ubóstwo, niskie płace): tak jak wyjazd za granicę podyktowany jest motywami ekonomicznymi, tak powrót do kraju związany jest głównie z motywami osobistymi (tęsknotą za rodziną, krajem)⁸.

Wyjazd do pracy za granicę nie ma charakteru trwałego. Analizowana populacja respondentów traktuje migrację jako element „strategii przetrwania”, w której życie na emigracji sprowadza się do relacji : praca–oszczędności–praca. Emigranci zainteresowani są zdobyciem pracy i szybkim zarobieniem pieniędzy na potrzeby konsumpcyjne swoje i rodziny. Rzadko natomiast po powrocie do kraju są zainteresowani zainwestowaniem środków w działalność gospodarczą, która byłaby przejawem ich przedsiębiorczości czy też niezależności.

Istnieje jednak niebezpieczeństwo, że migracje okresowe mogą się przeobrazić w migracje trwałe. Jest to możliwe ze względu na coraz liczniejsze wyjazdy ludzi młodych, stosunkowo dobrze wykształconych, rozpoczynających swoją karierę za-

⁷ P. Kaczmarczyk., J. Tyrowicz (red.), *Współczesne procesy migracyjne w Polsce a aktywność organizacji pozarządowych w obszarach powiązanych z rynkiem pracy*, Warszawa 2007, s. 37.

⁸ J. Frelak, B. Rogulska, *Powroty do Polski. Wyniki badań*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2008, s. 3.

wodową i niemających jeszcze w kraju własnej rodziny. Decyzje o wyjeździe ułatwiać im mogą kontakty w środowisku polskich emigrantów i brak propozycji pracy na krajowym, a przede wszystkim na regionalnym rynku pracy.

Literatura

- Bocian A.F. (red.) *Podlasie – determinanty wzrostu*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2002.
- Bocian A.F. (red.), *Podlasie – dwie dekady transformacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2008.
- Bocian A.F. (red.) *Podlasie – strategia zmian*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2007.
- Frelak J., Rogulska B., *Powroty do Polski. Wyniki badań*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2008.
- Kaczmarczyk P., Turowicz J. (red.), *Współczesne procesy migracyjne w Polsce a aktywność organizacji pozarządowych w obszarach powiązanych z rynkiem pracy*, Warszawa 2007.
- Metodologia badania migracji z Polski*, Ośrodek Badań nad Migracjami Wydział Nauk Ekonomicznych Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2007.
- Migracje długookresowe ludności w latach 1989-2002 na podstawie ankiety migracyjnej 2002*, GUS, Warszawa 2004.

DETERMINANTS OF THE LABOUR MIGRATION OF RESIDENTS FROM PODLASIE REGION

Summary

The paper is an attempt to find the answer to the issue of commercial migration of the residents from Podlasie region. This region is according to the National Census of Population the second one in Poland where the migration is on the biggest scale converted 1000 residents. After accession to the EU, the migration has increased. Therefore it is of great significance to find out the cause of the migration and its character. For this purpose, there were used some surveys based on questionnaires conducted on 500 people sample, 236 out of them at the moment of questioning were staying abroad. In this article, the scale of the migration, labour migrants characteristics, the duration of stay abroad and expecting advantages for working abroad were taken into account.